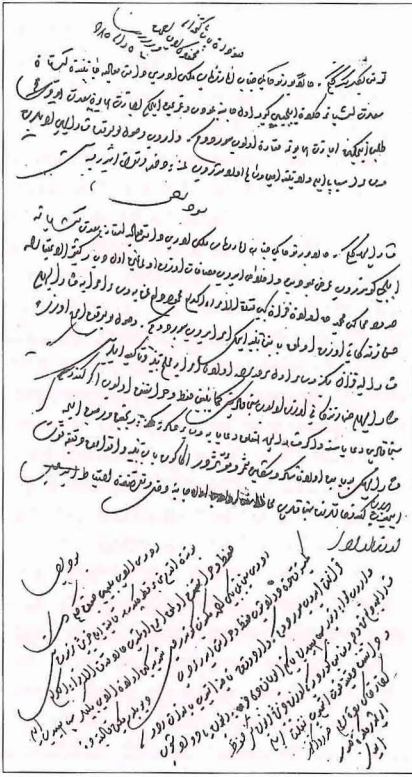

Bornu ile ilgili Divân-ı Hümayun hükümlerinden bir örnek
(BA, Mühimme Defteri, nr. 30, s. 188)

BİBLİYOGRAFYA:

Aziz Samih, *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul 1937, II, 128; L. Brenner, "Muhammad al-Amin al-Kānīmī and Religion and Politics in Bornu", *Studies in West African Islamic History* (Ed. J. R. Willis), London 1979, I, 160-176; P. B. Clarke, *West Africa and Islam*, London 1982, s. 66-71, 102-104; M. Hiskette, *The Development of Islam in West Africa*, London 1984, s. 59-67, 194-201; D. H. Spain, "Kanuri", *Muslim Peoples*, I, 375-380; İbrāhīm Ali Turhān, *İmbaratüriyyetü'l-Bornu el-İslāmiyye*, Kahire 1985; J. S. Trimmingham, *A History of Islam in West Africa*, Oxford 1985, s. 207-213; Mustafa Ali Besyūnī, *Bornu fi 'ahd'l-üsreti'l-Kānimiyye*, 1814-1969, Riyad 1405/1985; Cengiz Orhonlu, "Osmanlı-Bornu Münâsebetine Ait Belgeler", *TD*, sy. 23 (1969), s. 111-130, rs. VIII; B. G. Martin, "Maî İdris of Bornu and the Ottoman Turks, 1576-78", *IJMES*, III/4 (1972), s. 470-490; D. Lange, "Progrès de l'Islam et changement politique au Kānem du XIe au XIIIe siècle: un essai d'interprétation", *JAfr.H*, XIX/4 (1978), s. 495-513; Emīn et-Tībī, "Vü-şşūlū'l-İslām ve intişāruhu fī Kānim-Bornū", *Mecelletü Külliyyetü'd-Da'veti'l-İslāmiyye*, IV, Trablus 1987, s. 180-190; a.mlf., "Kānim-Bornū bi's-Sūdānī'l-evsāt fi'l-'asri'l-vaşit: 'alâ-kāt târihiyye 'arike bi'l-'Arabî", XXVII, Bağdad 1988, s. 115-127; G. Yver, "Bornu", *IA*, II, 718-725; a.mlf., "Kānem", a.e., VI, 155-157; a.mlf., "Kānem", *El2* (Fr.), IV, 563-565; C. E. J. Whitting, "Bornū", a.e., I, 1297-1299; Abdullahi Smith, "al-Kānemī", a.e., IV, 565.

DAVUT DURSUN

BOSCH VILÁ, Jacinto

(1922-1985)

İspanyol şarkiyatçısı.

14 Nisan 1922'de İspanya'nın kuzey-doğusundaki Gerona eyaletinin Figueras şehrinde doğdu. 1946'da Barselona Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sâmi Diller Bölümü'nden mezun olduktan sonra Zaragoza Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne asistan alındı. 1956 yılında Madrid Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde doktoraasını tamamladı ve 1959'da Granada Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İslâm tarihi kürsüsüne geçti. 1968 Hazi-ranından itibaren bu fakültenin dekan yardımcılığı, 1972-1973'te akademik faaliyetler başkanlığı, 1973-1976 arasında da Granada Üniversitesi'nin rektör yardımcılığı görevlerini üstlendi.

Hayatının yaklaşık kırk yılını İslâmî araştırmalara vakfeden ve bu sahadaki geniş bilgi birikiminden dolayı meslektaşları ile öğrencileri arasında "maestro" (üstat) lakabıyla anılan Bosch Vilá'nın il-mî kişiliği, görev yaptığı coğrafi mekân-ların da etkisiyle biri kuzeyde Aragon,

diğeri güneyde Granada dönemi olmak üzere başlıca iki merhalede gelişti. 1959 yılına kadar olan kuzeydeki çalışmalarının büyük bir bölümünü, ağırlığını İslâmî devire verecek şekilde, Endülüs İslâm kaynaklarında es-Sağrū'l-a'lâ (yukarı serhad) adıyla geçen Aragon bölgesinin si-yasî ve sosyokültürel tarihine ayırdı. Bu şekilde daha önce yalnız Codera tara-fından kısmen çalışılmış olan bu bölge-nin tarihi, Bosch Vilá'nın sayıları otuza varan kitap, makale ve belge şeklindeki neşriyatıyla gün ışığına çıkmış oldu. Ay-nıca bu sıralarda Murâbitlar ve Aragon'un güneyindeki Şentemeriyetü's-şark'ın (Şentemeriyetü İbn Reẓîn = Albarracín) İslâmî dönemi hakkında da iki monogra-fi kaleme aldı. Bosch Vilá, 1959'dan 1985 yılına kadar devam eden Gırnata döneminde ise çalışmalarını daha farklı ko-nularda yoğunlaştırdı. Bu konular sıra-sıyla şunlardır: 1. Kuzey Afrikalı müslü-manların Endülüs tarihindeki yerleri, bu çerçevede siyasî ve sosyokültürel hayat-ları; 2. Mülükü't-tavâif dönemi, bu dö-nemde Endülüs'ün Kurtuba (Cordoba), İşbiliye (Sevilla), Meriye (Almeria), Gırna-ta (Granada) gibi şehirlerinde hayat; 3. İslâm hukuku, müesseseleri ve tarihi. Bu dönemdeki ferdî çalışmalarının yanında *Cuadernos de Historia del Islam* ve *Andalucía Islámica, textos y estudios* adlarında iki derginin çıkarılmasına da öncülük etti.

Bosch Vilá, üretken ve titiz araştı-rmacı kişiliği sayesinde birçok ilmî kuru-luşa üye oldu. Estudios Califales de Cór-doba, Instituto Hispano-Arabe de Cul-tura, Middle East Studies Association of North America (International Association for Arabic and Islamic Studies) ve UNESCO üyesi olduğu kuruluşların bir kısmıdır. Ayrıca bazı araştırmalarıyla 1951'de Fran-cisco Codera, 1953'te Franko, 1956'da Bernardo Zapater Marconell ödülleri-ni kazandı; 1985'te de Fundación para la Cultura de Sevilla adlı kuruluş, *La Se-villa Islámica (711-1248)* adlı eserinden ötürü kendisini ödüllendirdi.

Eserleri. Bosch Vilá'nın kitap, makale, tebliğ ve ansiklopedi maddesi olarak yet-miş aşkın yayını bulunmaktadır. Başlı-ca eserleri şunlardır: 1. *El Oriente ára-be en el de sarrollo de la cultura de la Marca Superior*. Aragon bölgesinin İslâmî dönem siyasî, sosyal ve kültürel tarihini ihtiva eden bu eser 1954'te Mad-rid'de yayımlanmıştır. 2. *Los Almorá-vides*. Bu eserinde Murâbitlar hakkın-da bilgi vermektedir (Tetuán 1956). 3. *Al-*

barracín musulmán. Şentemeriyetü's-şark'ın İslâmî dönem tarihiyle ilgilidir (Teruel 1959). 4. *Historia de Sevilla. La Sevilla Islámica (711-1248)*. İşbiliye'nin İslâmî dönemdeki tarihi hakkında yazdığı bu eser 1984'te Sevilla'da neşredilmiştir.

Makalelerinden bazıları da şunlardır: "Los documentos árabes y hebreos de Aragón y Navarra" (*Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón*, V, Zaragoza 1952, s. 407-416); "A Propósito de una misión cristiana a la corte de al-Muqtadir Ibn Hüd" (*Tamuda*, II, Tetuán 1954, s. 97-105); "Los Banū Simāk de Málaga y Granada: una familia de cadíes" (*Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos*, XI, Granada 1962, s. 21-37); "Hacia un nuevo concepto de Historia del Islam" (*Atti del III Congresso di Studi Arabi el Islamici, Ravello 1-6 Settembre 1966*, Napoli 1967, s. 211-230); "El Orientalismo español" (*Boletín de la Asociación Española de Orientalistas*, II, Madrid 1967, s. 175-188); "Andalucía islámica: Arabización y berberización" (*Andalucía Islámica, textos y estudios*, I, Granada 1980, s. 9-42); "Los omeyas de al-Andalus (siglos VIII-X)" (*Historia Universal Salvat*, LXIV-LXV, Barcelona 1981, s. 179-195).

BİBLİYOGRAFYA :

"Historiadores de al-Andalus y del Magreb", *Estudios de Homenaje a D. Claudio Sanchez Alborno*, Buenos Aires 1983, s. 365-478; *Andalucía Islámica*, I, Granada 1980, giriş kısmı; J. Bosch Vila, "Ben al-Jatib y Granada", *Cuadernos de la Asociación Cultural Hispano Alemán*, VI, Granada 1982, s. 1-56; E. Molina Lopez, "In Memoriam: Jacinto Bosch Vilá", *Sharq al-Andalus, Estudios Arabes*, sy. 3, Alicante 1986, s. 231-241.

MEHMET ÖZDEMİR

BOSNA EYALETİ

Osmanlılar zamanında
Balkanlar'da
önce sancak beyliği iken
1580'den itibaren beylerbeylik olan
bir idarî birim.

Bosna bölgesi Osmanlılar'ın 1386'daki ilk akınları sırasında Kral Tvrtko'nun hâkimiyeti altında bulunuyordu. 1391'de müstakil bir krallık haline gelen Bosna'ya karşı ilk ciddi Osmanlı hücumları, 1392'de Paşa Yiğit Bey tarafından Üsküp'ün alınmasından sonra başladı. Son Bosna Kralı Tomašević Macar himayesi altına girip karısı dolayısıyla Sırp despotluğu üzerinde hak iddia edince Bosna Osman-

lılar tarafından ele geçirildi (1463). Yeni fethedilen bu bölgede bir sancak kuruldu ve sancak beyliği Minnetoğlu Mehmed Bey'e verildi. Ancak Macar Kralı Matthis Corvinus aynı yıl Bosna üzerine hücum ederek eski krallık merkezi Yayça ve civarını aldı. 1479'da Bosna sancağı beyi Dâvud Paşa Drava ve Sava ırmakları ötesindeki Macar topraklarına akınlarda bulundu ve Bosna'da Macar hâkimiyetindeki yerlerde başarılı harekâtlar gerçekleştirdi. Rumeli beylerbeyliğine bağlı Bosna sancağı başlangıçta askerî maksatlı önemli bir idarî bölge vasfını taşıyordu.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında bu bölgedeki faaliyetler sonucu sancağın sınırları genişlemeye başladı. 1526'daki Mohaç Zaferi sonrasında Yayça ve Banaluka ele geçirildi (1528). Ayrıca Osmanlı kuvvetleri Lika'ya doğru nüfuzlarını yayarak Klis Kalesi ile Dalmaçya'nın büyük bir kısmını aldılar (1537). Bu fetihlerde Bosna sancağı beyi Gazi Hüsrev Bey önemli rol oynamıştı. Bu sıralarda Bosna sancağının merkezi Saraybosna idi. Rumeli beylerbeyliğine bağlı olup altı kazası olan sancakta 1533'te 711'i tımar, on yedisi zeâmet sahibi olmak üzere 728 kadar sipahi bulunuyor, o sırada sancak beyi olarak gösterilen Mustafa Paşa'nın geliri de 739.000 akçeye ulaşıyordu. Kanûnî Sultan Süleyman devri başlarına ait bir vesikaya göre Bosna sancağında Yenipazar, Pazar-ı Saray, Varoş-ı Vişegrad, Pazar-ı Olofça ve Pazar-ı Koninçe adlı kasabalar ve pazar yerleri mevcuttu. Sancağın merkezi daha sonra, 1552'den itibaren Bosna sancağına tayin edilen beylerin askerî maksatlarla Banaluka'da oturmaya başlamaları üzerine buraya taşındı. Sokullu ailesine mensup Ferhad Bey'in sancak beyliği sırasında Bosna stratejik ve askerî önemi sebebiyle bir eyalet haline getirildi (1 Şafer 988/ 18 Mart 1580). Bosna sancak beyi olarak 523.883 akçe has*larıyla berat alan Ferhad Paşa aynı yılın 4 Eylül'ünde 800.000 akçelik hasırla Bosna beylerbeyliğine tayin edildi ve 20 Eylül'de beylerbeylik beratını aldı (BA, KK, nr. 262, s. 2, 34). Daha sonraları Bosna paşalığı adı ile de şöhret kazanacak olan eyalet ilk teşkilî sırasında Bosna, Hersek, Klis, Pojega, Orahoviçe (Rahoviçe), Kırka, İzvornik sancaklarından meydana geliyordu. Ayrıca 1584'te bir ara Krupa veya Yenipazar sancak haline getirilerek buraya bağlanmıştı. XVI. yüzyılın sonlarına ait bazı kayıtlara göre eyalete Za-

cesne (Çernik) sancağı da ilâve edilmiş ve sancak sayısı sekize yükseltilmişti. Bu tarihlerde eyalette 398 kılıç tımar vardı ve çıkarttığı asker sayısı 3000 idi (Ayn Ali, s. 16-18, 48).

XVII. yüzyıl ortalarına ait kaynaklarda Bosna eyaleti Bosna, Hersek, Klis, İzvornik, Kırka (Lika), Zacesne ve Bihke (Bihaç) sancaklarından ibaret gösterilir ve 2280 kılıç tımar ve cebelüleriyle birlikte 8000 askere sahip bulunduğu belirtilir. Bu yüzyılın başlarında Pojega sancağı Bosna'dan ayrılarak Kanije eyaletine bağlanmıştı. Böylece Bosna eyaletinin sınırları en geniş şekli ile kuzeyde Drava nehri, güneyde bazı Dalmaçya şehirleri hariç Adriyatik denizi, doğuda Drina nehri, güneydoğuda İbre nehri ve batıda Lika'nın biraz ilerisine kadar uzanıyordu. Kuzeybatı ve güney sınırları 1683-1699 savaşı sonucu biraz değişikliğe uğradı. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Bosna eyaletinin sınırları kuzeyde Sava nehri, batıda Una nehri, güneyde aşağı yukarı bugünkü Bosna ve Dalmaçya boyu, doğuda ise Yenipazar sancağı sınırlarına çekilmişti. Bosna böylece beş sancaktan (Bosna, Hersek, Klis, İzvornik, Bihke) ibaret bir eyalet durumuna geldi. Nitekim 1722-1730 yıllarına ait bir listeye göre eyalette altı sancak vardı ve bunlardan Kırka sancağına hiçbir tayin yapılmamıştı (BA, KK, nr. 523 m., s. 8-10). Bu sınırlar, Yenipazar sancağının ayrılması gibi bazı ufak değişiklikler hariç, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idaresi altına girmesine kadar aynı kaldı. Ayrıca bu arada 1639'da Banaluka'dan Saraybosna'ya taşınan eyalet merkezi Travnik'e nakledildi ve 1851'e kadar Bosna valileri burada oturdular. Bu son tarihte Bosna altı kaymakamlığa, Hersek ise üç kaymakamlığa ayrılarak yeni bir idarî düzenleme yapıldı. Mayıs 1865'te ise vezir Topal Osman Paşa'nın valiliği sırasında yeni bir idarî düzenleme düşünüldü. Yeni teşkilât vilâyet, kaza, cemaat, yafta ve köyler şeklinde bir idarî taksimat getiriyordu. 1866'da vilâyet olarak adlandırılan Bosna bu sıralarda Saraybosna (7 kaza), İzvornik (Tuzla, 9 kaza), Banaluka (4 kaza), Bihke (Bihaç, 8 kaza), Travnik (5 kaza), Hersek (Mostar, 11 kaza), Yenipazar (Seniçe, 10 kaza) adlarıyla yedi sancağa ayrılmıştı; bunların ikisi mutasarrıflık, beşi kaymakamlık olarak idare edilmekteydi (Cevdet, *Tezâkir*, III, 91-97). Daha sonra bu yedi sancak mutasarrıflık olarak anıldı. Hersek Bosna'dan ayrı-